

Gunleiv Helle

En spelemann fra

Flekkefjord

Lisa B. Haugeland

Årsoppgave FM1

Institutt for folkekultur

HSN 2016

TAKK!

Jeg kan ikke ta all æren selv for denne oppgaven. Jeg har fått mye god hjelp og veiledning for å få dette til.

Marit Tomstad- tusen takk for alt du fortalte meg om din oldefar.

Per Åsmund Omholt- tusen takk for god veiledning.

Vegard- og Dag Vårdal- takk for at dere gav meg en super ledetråd!

Ånon Egeland- takk for at du har hjulpet meg med slåttene til Gunleiv og for at du lærte meg min første Flekkefjordsslått!

INNHOLD:

Innledning **4**

På jakt etter Gunleiv Helle **6**

Gunleiv Helle (1858-1936) **9**

Gunleiv som spelemann **10**

Slåttene til Gunleiv **11**

Sluttord **14**

Bilder **15**

Kildehenvisning **16**

Vedlegg: noter og CD

INNLEDNING:

Det er et drøyt halvt år siden jeg begynte å studere folkemusikk med ønske om å lære mer om den norske musikken. Jeg har spilt klassisk fiolin i snart ti år men har egentlig alltid hatt et hjerte for «det norske», inkludert musikken. Så jeg fant ut at det var på tide å ta tak i drømmen om å lære å spille norsk folkemusikk.

Jeg har ikke vokst opp med noen folkemusikktradisjon selv, og i Flekkefjord i Vest-Agder der jeg kommer fra, så finnes det, så vidt jeg kan se heller ingen levende tradisjon for folkemusikk i dag.

Da jeg startet med feletimer så kunne jeg velge hvor i Norge jeg ville spille musikk fra og det mest interessante synes jeg da, var musikk fra Vest-Agder. Jeg lånte meg boka «*Dansetradisjoner fra Vest-Agder*» på biblioteket og der fant jeg en slått på noter fra Flekkefjord. Det hadde ikke slått meg at det kunne finnes noe som helst av folkemusikk fra byen min så dette ble jeg veldig nysgjerrig på. Jeg fikk lære meg denne slåtten, en tritur etter Gunleiv Helle, i feletimen. Jeg syntes det var supert å kunne spille noe så lokalt som hjemmefra!

Da tiden nærmet seg for å begynne å tenke på årsoppgave så var jeg fast bestemt på at jeg skulle skrive om folkemusikk fra Flekkefjord. Min første plan var å prøve å grave fram det som kunne graves fram av materiale innenfor den instrumentale musikken. Jeg spurte alle jeg kjenner som kunne tenkes å vite noe som helst om folkemusikk fra Flekkefjord, men det var ikke stort å finne så den planen måtte jeg skuffet legge fra meg. Det var da jeg begynte å tenke på Gunleiv Helle. Hvem var egentlig han? Det eneste jeg visste om ham var at han spilte fele, bodde i Flekkefjord og at det fantes en slått på noter i boka «*Dansetradisjonar frå Vest-Agder*» etter ham.

I dette prosjektet har jeg prøvd å finne ut mer om Gunleiv Helle. Målet mitt er å gi ham en mer synlig historie, samt vise frem de slåttene etter ham som er å finne på noter i Arne Bjørndals samling.

Som nevnt tidligere så var den første planen min å grave frem alt som kunne graves frem av folkemusikk i Flekkefjord. Det er fortsatt noe jeg ønsker å få til. Dette prosjektet, Gunleiv Helle, ser jeg som første kapittel i et større prosjekt.

På jakt etter Gunleiv Helle

Det første jeg gjorde da jeg skulle begynne å lete etter Gunleiv var å spørre alle jeg visste om som jeg trodde kunne ha noe peiling på folkemusikken i Flekkefjord. I mellomtiden mens jeg ventet på å få noen svar så var jeg inne på nettsiden til Agder folkemusikkarkiv og søkte opp Flekkefjord i Søkfeltet. Der fant jeg navnet til Gunleiv Helle. Det viste seg at det fantes fem slåtter etter ham på noter i arkivet der, som er skrevet av Arne Bjørndal. Jeg kontaktet arkivet og fikk tilsendt alle notene.

Etter en stund så fikk jeg en mail fra Vegard Vårdal, som jeg visste at hadde en del Vest-Agder musikk på repertoaret sitt. Jeg hadde spurt om han visste noe om Gunleiv Helle og han hadde sendt spørsmålet mitt videre til sin far, Dag Vårdal, som har bidratt med innsamlinga av folkemusikken i Vest-Agder. Han søkte litt for meg og fant da en Gunleif Torjussen i Folketellingen fra 1910 for 1043 Nes herred. (Flekkefjord lå på den tiden i Nes herred) (kilde: folketellingen fra 1910 for Nes herred. Hentet fra arkivverket u.å.). Jeg tenkte at dette ikke kunne være samme mannen som jeg lette etter siden han ikke hadde Helle til etternavn. Men det lille av informasjon som var å finne om denne Gunleif Torjussen i folketellingen fortalte at han ble født i Sirdal for så å ha flyttet til Flekkefjord. Dag Vårdal forteller at Gunleif sannsynligvis kunne ha byttet navn til Helle da han flyttet fra Sirdal til Helle i Flekkefjord.

Rett før jeg fikk vite dette så hadde jeg selv søkt litt rundt på nettet for å se om jeg kunne finne noe brukende. Da jeg googlet «Helle» så kom jeg over en artikkel om Gunvald Tomstad fra Helle i Flekkefjord. I denne artikkelen så står det at Gunvald Tomstad mistet faren sin som liten og vokste opp hos morfaren Gunleiv Helle som han arvet garden etter i 1940.

Gunvald Tomstad var kjent motstandsmann under krigen og dermed ganske kjent i Flekkefjord. Jeg hadde hørt om huset der han bodde da han levde, og jeg visste hvor det lå. Fortsatt var jeg ikke sikker på om det var den samme Gunleiv det var snakk om på grunn av etternavnet. Jeg reiste hjem til Flekkefjord for å prøve å finne ut litt mer. Kanskje det kunne stå noe i bygdebøkene på biblioteket.

På biblioteket hjemme så fant jeg Gunleif Torgeirson Seland i bygdeboka for nes Herred. I boka så stod det at han ble født i Tonstad i 1858 og døde i 1936 i Nes og at han var gift med Karen Tonette Pedersdatter. Dette var akkurat den samme informasjonen som var å finne i folketellingen jeg fikk fra Dag Vårdal. (Dødsdato sto naturligvis ikke oppført i folketellingen) Den eneste var at fødselsdatoen var notert forskjellig i begge kildene. Mens det i bygdeboka stod at han ble født i 1858, så stod det i folketellingen at han ble født i 1857 men jeg tok for god fisk at det kun var skjedd en skrivefeil.

Samtidig som jeg var på biblioteket så sjekket jeg innsamlingsdatoen på notene som jeg hadde fått fra arkivet og oppdaget til min forferdelse at innsamlings-året på den ene nota var fra 1947. Jeg hadde jo nettopp funnet ut at Gunleiv døde i 1936! Dette kunne ikke være den samme Gunleiv som jeg trodde jeg hadde funnet.

Jeg skrev allikevel en mail til det lokale historielaget i Flekkefjord for å høre om de visste noe om at det var mulighet for at det kunne ha eksistert en mann ved navn Gunleiv Helle/Torjussen/ Torgeirson Seland som var spelemann og hadde bodd i huset på Hellegarden. En stund senere så ble jeg oppringt av et medlem fra historielaget som fortalte meg det samme jeg selv akkurat hadde lest i bygdeboka og han bekreftet for meg at ja, det hadde bodd en Gunleiv Torjussen på Hellegarden. Men om han hadde vert spelemann, det visste han ikke noe om. Jeg fortalte også at jeg trodde han kunne ha vert morfar til Gunvald

Tomstad og da tipset han meg om å kontakte Marit Tomstad, nemlig datteren til Gunvald.

Det er hun som bor i Hellehuset i dag. Jeg takket for god hjelp og fant nummeret til Marit og ringte med en gang. Jeg spurte om hun kjente til en spelemann som Het Gunleiv Helle og hun fortalte at ja, det var hennes oldefar.

Jeg fortalte henne at jeg studerte folkemusikk og ønsket å skrive oppgave om ham. Vi fikk avtalt at jeg skulle komme på besøk så vi kunne snakke sammen og ei lita uke senere så satt jeg i stua til Gunleiv Helles oldebarn.

Gunleiv Helle

(1858-1936)

Gunleiv Helle ble født i 1858 på Tonstad i øvre Sirdal. Han giftet seg i 1882 med Karen Tonette Pedersdatter Homstøl, som også var fra Sirdal. De fikk fire barn sammen. Torgeir, Bertha Tonette, Anne Gjertine og Pauline Amanda.

Gunleiv og Karen bodde en stund på Skreå i Sirdal og flyttet senere til Straumland i Nes. Etter det så slo de seg ned på Helle i Flekkefjord. Han bygget selv huset der Marit Tomstad bor i dag. Da huset ble bygget, forteller Marit, så var det ikke vanlig med laft i dette området på denne tiden, men Gunleiv insisterte på at huset hans skulle laftes.

Gunleiv Helle var en dyktig fagmann på mange områder, og sitert fra bygdeboka for Nes Herred så står det om ham:

«Gunleif Seland var en allsidig og dyktig fagmann på mange områder. Han drev som bygningssnekker, skomaker, urmaker og mekaniker. Dette førte til at familien hadde en noe omflakkende tilværelse. En tid bodde den på Skreå i Sirdal, senere kom den til Straumland i Nes, g.nr. 72, br. Nr. 3. Derfra flyttet så familien til Helle».

(Kaare S. Berg «Bygdebok for Nes Herred» S. 421. Vest-Agder)

Marit Tomstad forteller at Gunleiv var med å arbeide på Flekkefjords banen og viser et bilde av Gunleiv på framsiden av boka «*Flekkefjordbanens historie*». Hun viser også fram et svært krutthorn som hun sier at Gunleiv brukte å blåse i for å gi signal om sprengning. Gunleiv hadde flere blåsehorn til samme bruk som dette men han foretrakk det største. Det skulle være skikkelig mente han, sier Marit.

Gunleiv som spelemann

Det at Gunleiv spilte fele var ikke særlig populært for kona, Karen. Hun var svært religiøs og som mange andre religiøse på denne tiden så mente hun også at fela var et «djevelens instrument». Gunleiv måtte ta til takke med å spille på låven. Fela han brukte å spille på, forteller Marit, hadde han selv laget. Felekassa skulle han også ha laget selv. Fela finnes enda og eies av søsteren til Marit. Søster til Marit forteller om fela: *«Nei, eg tru ikkje dar e nåe særli t lyd i ho, for stengen e så kjokke»*. Denne fela fikk jeg dessverre ikke sett selv, eller tatt bilde av, da den ikke var tilgjengelig da jeg var på besøk.

Gunleiv lærte mest sannsynlig å spille av Peder Selland som var spelemann fra Sirdal, da han selv bodde i Sirdal. I flere av notene fra Agder-arkivet så står det nedskrevet at han lærte slåttene av Per/Peder Selland. (Mest sannsynlig samme mann).

Slåttene til Gunleiv

De slåttene som er å finne etter Gunleiv er kun på noter alle sammen og er samlet av Arne Bjørndal i 1917 og 1947. Det er tre brureslag, en tritur og Nimannsdansen.

Arne Bjørndal (1882-1965) var både spelemann og innsamler fra Nordhordland. Vestlandet var det han la mest arbeid i men han hadde i alt to turer til Vest-Agder for å samle folkemusikk. Mens han trolig skrev ned slåttene direkte fra Gunleiv i løpet av sin første innsamlingsrunde i 1917, så må han i 1947, siden Gunleiv døde i 1936, ha skrevet ned slåttene av noen andre som hadde dem eller lærte dem av Gunleiv. Hvem det kan ha vært er ukjent.

Men Marit forteller at hun mener det ble gjort opptak med slåttene hans av en innsamler en gang på 20-tallet, på Grand hotell i Flekkefjord. Disse opptakene har jeg ikke lyktes med å finne, men jeg har ikke fått sjekket alle innsamlere som kunne ha vært aktuelle. Det er sannsynligvis ikke Arne Bjørndal som har gjort opptakene da jeg har vært i kontakt med Harald Branko Knutsen fra Agder folkemusikkarkiv, og Sigbjørn Alpeland som jobber ved Arne Bjørndals samling i Bergen. Begge forteller at det er svært lite eller ingen lydopptak fra Flekkefjord. Veldig lite fra Vest-Agder generelt. Jeg lurte også på om det kunne ha vært innsamleren Ole Mørk Sandvik (1875-1976), som har bidratt med mye av innsamlingsarbeidet i Vest-Agder, blant annet lydopptak. Jeg kontaktet Hans-Hinrich Thedens fra Nasjonalbiblioteket og spurte om det kunne ha blitt gjort noe opptak fra Flekkefjord av O.M Sandvik, men der var også svaret negativt. En annen innsamler jeg ikke har fått sjekket opp i samlingene til som muligens kan ha gjort opptakene kan være Olav Øysteinsson Sande (1850-1927), som gjorde innsamling fra Sogn til Lista i Vest-Agder.

Nimannsdansen: Denne slått er mest sannsynlig navngitt etter en type dans, nimannsdansen. Dette er, så vidt jeg vet en dans som ikke er i bruk noen steder i dag og vi kan dermed ikke si sikkert hvordan musikken skal høres ut. Sitert fra boka, «*Dansetradisjonar frå Vest-Agder*» så står det om denne slått: «***Vi har ikkje klart å finna nokon som kunne forklare oss noko om denne dansen (...)***». Karakteristisk for denne slått er at den er delt opp i to vek der første veket er i firedelt takt mens andre veket er tredelt takt. Kanskje dansen startet med en marsj? I boka «*Fanitullen*» så fant jeg et avsnitt om den eldste formen for polsdans som skal være en sammensatt dans av en fordans i todelt (2/4) og en etterdans i tredelt (3/4) takt. Musikeren, Anders Heyerdahl beskriver også en bruredans slik den ble brukt i Aurskog i Akershus rundt midten av 1800-tallet:

Efterat Bordene var tagne bort, begyndte Brudedansen. Kjøgemesteren havde Rangen til først at dandse med Bruden, og denn Dands bestod først i at de dandsende gik rundt Gulvet ligesom en Slags Polonaise, men sluttede med en Springdands.»

Kanskje nimannsdansen kan ha noen koblinger til en dans som dette?

Tritur: Treturen, eller trituren som man sier i Vest-Agder, er en form ril og i dette fylket er det tydeligere enn andre steder at dette er den eldste og den mest vanlige ril-formen. Trituren er kjent over hele fylket og har trolig blitt mye brukt i eldre tid.

Brureslagene: Brureslag er det navnet man bruker i Vest-Agder om brudemarsj/brudeslått etc. ordet slag har samme betydning som ordet slått. Karakteristisk for to av brureslagene til Gunleiv er at de begge skifter toneart i løpet av slått. (Brureslag 2 og 3 som er å finne på cd).

Brureslag 2: Jeg har fått hjelp av felelæreren min, Ånon Egeland, som har gode kunnskaper om musikken i Agder. Han forteller at dette brureslaget tydelig er en variant av et annet

kjent brureslag fra Agder som går under flere navn: «Reiseslagjet», «Kvinlogslagjet», «Gråtarslagjet». Ånon forteller også han mener det finnes varianter av slåttene fra Bjerkreim i Rogaland. Første vendinga i Gunleivs slått tar ei veldig overraskende vending som, ut i fra min mening ikke høres riktig ut. Kan Bjørndal ha skrevet feil i notene? På cd-vedlegget der jeg selv spiller denne slåttene så har jeg helt enkelt spilt hva jeg leser i notene, og jeg mener selv at jeg har lest dem riktig.

Brureslag 3: Ånon forteller at han mener denne slåttene ligner på en annen som kalles for «Det nye reiseslaget». Trygve Eftestøl, en spelemann fra Risnes i Fjotland, har også en variant av denne.

Felles for alle slåttene til Gunleiv er at de alle spilles på oppstilt bass (A D A E). Vel, alle unntatt det ene brureslaget (nr.1058 i A. Bjørndals samling) som Arne Bjørndal ikke skrev ned noe felestille på. Jeg forsøkte først å spille slåttene på nedstilt bass (G D A E) men det syntes jeg at hørt grelt ut. Derfor prøvde jeg meg på samme stille som de andre slåttene var notert med og det hørt mer naturlig ut så jeg velger å tro at han bare hadde glemt å notere på akkurat den slåttene.

Disse slåttene er å finne på CD-vedlegget der jeg selv spiller dem ut i fra notene. Jeg har også lagt ved et ekstra sett av notene som jeg har skrevet ned i noteprogrammet musescore for å gjøre dem lettere å lese for de som eventuelt skulle være interessert i å bruke dem.

SLUTTORD

Jeg tror det er enda mer å hente om Gunleiv Helle enn det jeg allerede har presentert i denne oppgaven her. Jeg har vridt hjernen og funnet ut at jeg kunne ha gjort noen ting annerledes for å finne ut mer enn det jeg har presentert i dette prosjektet. Da jeg snakket med Marit Tomstad så hadde jeg ikke forberedt så mange spørsmål jeg kunne spørre om Gunleiv Helle. Hvis jeg hadde brukt mer tid på å tenke ut flere spørsmål så hadde jeg kanskje hatt mer å tilføye i denne oppgaven. Jeg kunne også ha brukt mer tid på å lete etter opptakene av slåttene til Gunleiv. Hvis jeg hadde funnet dem så hadde jeg antagelig også kunne tilføyd noe om spillestil og kanskje også hatt flere slåtter å snakke om.

Min erfaring gjennom dette prosjektet er at ting tar ofte lengre tid enn det man forventer og at man ikke kan begynne for tidlig med et prosjekt. Det krever tid i planlegging og tenking.

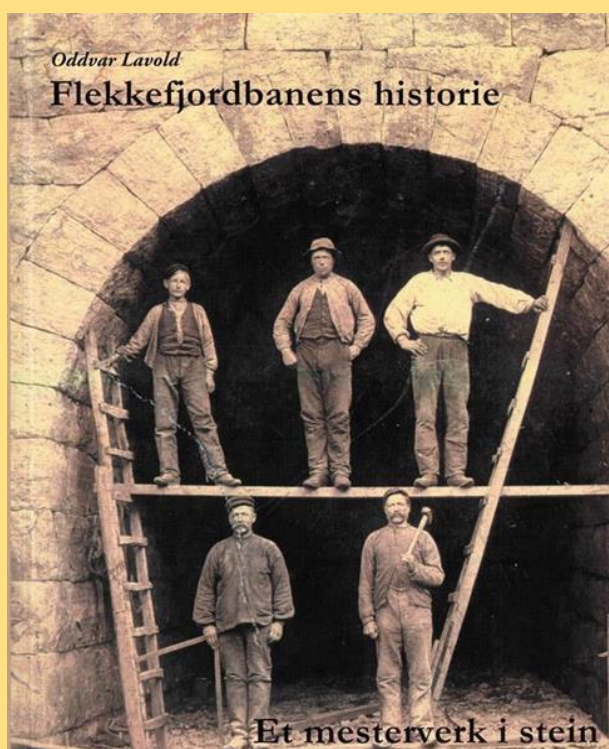
Det har vært et spennende prosjekt å finne ut mer om Gunleiv og jeg synes det er flott å kunne få bringe fram historien til en spelemann fra et sted der det er knapt å finne noe om folkemusikk fra før. Nå kan jeg endelig fortelle andre om en spelemann fra min egen by! Jeg personlig tror at det finnes masse god historie å hente, man må bare lete. Folkemusikken finnes ikke bare i Telemark og Setesdalen, nemlig.

Jeg håper også at dette kan være en inspirasjon for dere andre interesserte å gå på skattejakt der dere selv kommer fra! Det skal i hvert fall jeg fortsette med.

Gunleiv skal ha vert en dyktig arbeidskar på flere områder. Blant annet jobbet han med byggingen av flekkefjordsbanen. Han hadde et krutthorn som han brukte å blåse i som signal for sprengning.

Krutthornet til Gunleiv. (Bilde tatt i stua til Marit Tomstad)

Fra boka Flekkefjordbanens historie, Gunleiv

Helle nede til høyre med slegga. (bilde hentet fra Flekkefjordbanen.no)

KILDEHENVISNING

Aksdal, Bjørn/Nyhus, Sven 1993: *Fanitullen*, Universitetsforlaget AS

Bakka, Egil/Seland, Brit/Vårdal, Dag 1990: *Dansetradisjonar frå Vest-Agder*, Vest-Agder Ungdomslag/Rådet for folkemusikk og folkedans

Har fått tillatelse til å bruke bilde på forsiden av boka «Flekkefjordbanens historie». Synstad, Erik 2004: *Flekkefjordbanens historie*, Flekkefjordbanens venner.

Berg, Kaare S. 1980: *Bygdebok for Nes Herred, Gards – og Slekts historie*, 1 bind, Nes Bygdeboknemnd

Arkivnummer til slåttene hentet fra Agder Folkemusikkarkiv: **AFATb-6:63, AFATb-6:64, AFATb-7:72, AFATb-7:73, AFATb-7:74**

Arkivverket(u.å.). Folketelling 1910 for 1043 Nes herred. Hentet 9/5/16 fra

<http://digitalarkivet.arkivverket.no/ft/person/pf01036608002320>

[https://nbl.snl.no/Gunvald Tomstad](https://nbl.snl.no/Gunvald_Tomstad)

<http://www.flekkefjordbanen.no/index.php/historiske-bilder>

[https://nn.wikipedia.org/wiki/Arne Bjørndal](https://nn.wikipedia.org/wiki/Arne_Bjørndal)

[http://www.nb.no/nbsok/search?action=search&searchString=namecreators%3A"Sandvik%2C+Ole+Mørk"&mediatype=musikk¤tHit=1¤tSesamid=c8ff3faf848abf34e4d2a4075894806e&page=0&view=listView&sortBy=ranking&language=&pageSize=10&recordSource=&thumbnailSize=&searchTitle=&removeAllNavigators=false&changeMediatype=true&removeDate=false&dateRange=&imageSearchCriteria.picturedPlace=&imageSearchCriteria.namecreator=&imageSearchCriteria.subjectname=&bookSearchCriteria.authors=&bookSearchCriteria.isbn=&format=Digitalt+tilgjengelig&bookSearchCriteria.subjectname=&movieSearchCriteria.director=&removeAllNavigators=false&customDateFrom=&customDateTo=&language=](http://www.nb.no/nbsok/search?action=search&searchString=namecreators%3A%22Sandvik%2C+Ole+Mørk%22&mediatype=musikk¤tHit=1¤tSesamid=c8ff3faf848abf34e4d2a4075894806e&page=0&view=listView&sortBy=ranking&language=&pageSize=10&recordSource=&thumbnailSize=&searchTitle=&removeAllNavigators=false&changeMediatype=true&removeDate=false&dateRange=&imageSearchCriteria.picturedPlace=&imageSearchCriteria.namecreator=&imageSearchCriteria.subjectname=&bookSearchCriteria.authors=&bookSearchCriteria.isbn=&format=Digitalt+tilgjengelig&bookSearchCriteria.subjectname=&movieSearchCriteria.director=&removeAllNavigators=false&customDateFrom=&customDateTo=&language=)

[https://no.wikipedia.org/wiki/Olav Sande](https://no.wikipedia.org/wiki/Olav_Sande)

Marit Tomstad

Vegard Vårdal og Dag Vårdal

Ånon Egeland

Slåttene til Gunleiv Helle

Nimannsdansen

Brureslag 1

Brureslag 2

Brureslag 3

Tritur

